

"Beets te laten vertrekken is schier ondenkbaar": Nicolaas Beets en de Theologische Kweekschool

ABSTRACT

Nicolaas Beets and the Theological Seminary

Nicolaas Beets (1814-1903), author of the famous novel *Camera Obscura* and of many religiously inspired books and poems, Minister in the Dutch Reformed Church, national renowned theologian in the Netherland, and professor at the theology faculty in Utrecht was called twice (in 1852 and 1853) to Stellenbosch to become the first professor at the Theological seminary in Stellenbosch. However twice did Beets reject the call from South Africa.

These calls took place in a period in which the Dutch Reformed church was sharply divided in different theological movement ranging from the humanistic Groninger School to the dogmatic reformed Afscheiding. The undivided Dutch reformed church was threatened to split up in different parts.

Beets was the key person of the Ernst and Vrede movement of ministers in the Dutch reformed church who wanted to preserve the unity of an undivided national church. Beets and his ethical-irenic theology was very influential in *Secor Dabar*, a theological student organisation in Utrecht and its missionary branch, *Eltheto*. And many theology students from South Africa, including John and Andrew Murray, were very active in these organisations and came to know and to favour the work and ideas of Nicolaas Beets.

INLEIDING

Deze bijdrage begint met enkele verhalen van Zuid-Afrikaanse studenten die in Utrecht theologie studeerden over hun ontmoeting met Nicolaas Beets:

Andrew Murray, Utrechtse alumnus (1845-1848) over Beets: 'Wij hoorden hem, [.....] met zeer groot genoegen. Hij verenigt welsprekendheid, poëzie, en ware vroomheid. Zulke prediking heb ik nog niet gehoord sedert ik naar Holland gekomen ben – vooral een ziel-doorzoekende preek over het zesde gebod'.¹

Nicolaas Hofmeyr, Utrechtse alumnus (1848-1850) over Beets: 'Wij dineerden bij hem, en woonden des avonds een kleine vergadering bij, waarin hij den Bijbel las en verklaarde. [.....] De oogeblikken daar doorgebracht waren alleraangenaamst. De hartelijkheid en eenvoudigheid, zonder omslag, bekoorden mij. Hij is een man wien ik veel achting en liefde toedraag..... zijne werkzaamheden zijn veel'.²

Voor zijn vertrek uit Nederland in 1850 bracht Hofmeyr nog een bezoek aan Beets in Heemstede. Beets' zoon Nicoolaas was overleden en Beets vroeg Hofmeyr om bij zijn vrouw te blijven terwijl hij zijn overleden zoon naar het graf bracht.³

1 Du Plessis, 71.

2 Kestell, 23.

3 Kestell, 30.

Op 31 oktober 1900 schreef *D.F. Malan*, Utrechtse alumnus (1900-1905), aan zijn zus dat hij een bezoek had gebracht aan de inmiddels hoogbejaarde Beets in zijn woning in de Boothstraat, een bezoek bracht dat hem nog lang zou heugen:

‘Vanmorgen heb ik ou Nicolaas Beets een bezoek gebracht. Hij is al over de negentig, maar loopt nog soms op straat. Hij ontving mij zeer hartelijk, sprak veel over den oorlog, heeft volle vertrouwen dat het uiteindelijk triomf van onze zaak zeker is, zei eenige stukken uit zijne dichtwerken zoo terloops op, ook uit dat over de Boeren dat hij laatste jaar maakte en toen ik wegging hield hij zich aanbevolen voor meer bezoeken van mij. Men zegt dat hij er zoo zijn eer in stelt dat Afrikaners hem bezoeken. Hij heeft een kleinzoon die met de Boeren meevecht.’

Tijdens dit bezoek merkte Beets op ‘Maar jonge man, vergeet dit nooit: “De mensch is haastig, want zyn leven is beperkt; Maar God kan wachten, want God is eeuwig.” Ek [i.e. Malan] het dit nooit vergeet nie.’⁴

Overzien we de periode van de talrijke Zuid-Afrikaanse theologiestudenten in Utrecht in de negentiende eeuw dan springt één naam in het oog, die van Nicolaas Beets. Een artikel over de relatie van Nicolaas Beets en de theologiese kweekschool in Stellenbosch kan alleen geschreven worden in een context van de plek die de Utrechtse Universiteit innam als de opleidingsplaats bij uitstek voor de Zuid-Afrikaanse studenten die theologie wilden studeren in Nederland. Bij voorkeur kwamen deze studenten naar Utrecht. Alleen al in de korte periode 1845 - 1859 kwamen er zesendertig (!) studenten uit Zuid-Afrika naar Utrecht om theologie te studeren. Ter vergelijking, in diezelfde periode gingen er slechts 4 studenten theologie naar Leiden van wie er overigens twee ook in Utrecht studeerden. Van de eerste vijf hoogleraren aan de theologiese kweekschool, John Murray, Nicolaas Hofmeyr, J.I. Marais, P.J.G. de Vos, C.F. Muller hebben er vier (een deel van) hun opleiding in Utrecht genoten. Een groot deel van de latere hoogleraren daarentegen ontving hun theologische opleiding aan de Vrije Universiteit die in 1880 door Abraham Kuyper werd opgericht.

De relatie tussen Nicolaas Beets, de Utrechtse Universiteit en de Theologiese Kweekschool is tot op zekere hoogte een indirecte relatie. Immers, Beets studeerde theologie in Leiden en kwam in 1854 als predikant naar Utrecht en werd pas 20 jaar later tot hoogleraar in Utrecht benoemd. En in die periode was de stroom van Zuid-Afrikaanse studenten naar Utrecht behoorlijk opgedroogd met name vanwege de eigen opleiding in Stellenbosch.

In deze bijdrage wil ik betogen dat de verbinding tussen Beets, de Utrechtse Universiteit, in het bijzonder de theologische faculteit, de Zuid-Afrikaanse theologiestudenten in Nederland en de vroege geschiedenis van de theologiese kweekschool in Stellenbosch vooral gevormd wordt door het theologisch gedachtegoed van Beets. Het is dit gedachtegoed dat de Zuid-Afrikaanse studenten – van wie er een aantal zeer invloedrijk is geweest in de ‘planning’ van de theologiese kweekschool - aansprak, dat de Synodale Commissie ertoe bracht om een beroep op Beets uit te brengen en dat ik kenschets als een min of meer typisch Utrechts theologisch gedachtegoed.

Ik wil eerst ingaan op enkele biografische gegevens van Nicolaas Beets. Daarna zal ik ingaan op het beroep dat tot tweemaal toe op hem werd uitgebracht en de uitwerking die dit in Nederland had. Die uitwerking was nauw verbonden met de positie die Beets in kerkelijk Nederland innam. Daarna wil ik de vraag beantwoorden, waarom bij uitstek Beets de gedroomde kandidaat was om als eerste hoogleraar in Stellenbosch te komen werken. En tot slot wil ik ingaan op de ontwikkelingen inzake het theologisch denken op de theologische faculteit in Utrecht, zowel bij de professoren maar ook bij de studenten zelf, een faculteit die toch tot op zekere hoogte de Alma Mater van de theologiese kweekschool was.

⁴ *Suid-Afrikaners in Utrecht*, 6.

BIOGRAFIE

Nicolaas Beets werd op 13 september 1814 te Haarlem geboren. Zijn vader Martinus Nicolaas Beets was scheikundige. In 1833 ging hij in Leiden theologie studeren. De theologie in Leiden met haar drie hoogleraren, Hengel, Clarisse en Kist, werd door één van de biografen van Nicolaas Beets, P.D. Chantepie de la Saussaye, gekarakteriseerd als 'buiten den stroom der wereld'.⁵ Volgens Chantepie de la Saussaye was er sprake van een 'bekrompen zelfgenoegzaamheid in de Universiteitstad'.⁶ Beets promoveerde op 11 maart 1839 op een Latijns proefschrift over Aeneas Sylvius, paus Pius II. In de periode waarin Beets in Leiden studeerde, was de moderne theologie nog nauwelijks zichtbaar. Dit zou met de komst van J.H. Scholten – alumnus van Utrecht - naar Leiden begin jaren veertig sterk veranderen. Maar ook de Afscheiding van 1834 leek in deze fase van zijn studie aan hem voorbij te zijn gegaan. De periode waarin Beets studeerde, werd gekarakteriseerd door een waardering van het klein-burgerlijke leven dat zowel de radicale kant van de Verlichting als die van de Romantiek afwees: 'men streefde naar consensus en orde, neigde tot verinnerlijking en prees het nuchtere realisme en het zachte sentiment als correctief op elke vorm van radicalisme'.⁷

Op jonge leeftijd was Beets al geboeid door poëzie en viel hij ook op door zijn gedichten. Beets werd met name beïnvloed door de Engelse schrijver en dichter Walter Scott en door de dichter Byron. Mede door de invloed van Byron op de jonge Beets spreekt Chantepie van Beets' zwarte periode. Al tijdens zijn studie werd de student Beets een bekende dichter en verkeerde hij dikwijls in gezelschap van andere literatoren. Hij was een belangrijke inspirator van de *Rederijkerskamer voor uiterlijk welsprekendheid*, een groep jonge studenten - waaronder J.P. ('Jonathan') Hasebroek en J. ('Klipspaan') Kneppelhout in Leiden - die geïnspireerd werd door de sentimenten van de Romantiek.⁸ Beets was ook nadrukkelijk aanwezig in de vroege geschiedenis van het literaire blad *De Gids*. Beets had ook een hang naar het aristocratische milieu. Chantepie spreekt over 'een soort van geestelijke aristocratie' in de academische wereld waarin Beets verkeerde.⁹

Beets was dikwijls in de pastorie van zijn studievriend J. P. Hasebroek waar ook andere gasten als Van Lennep en Kneppelhout kwamen. Hasebroek zelf sprak in dit verband van de *Heiloo'schen kring*. Reeds in 1839 werd *Camera Obscura* gepubliceerd waarin de Nederlandse burgerij uit de eerste helft van de negentiende eeuw beschreven werd. *Camera Obscura* is het boek waarmee Beets onder het pseudoniem Hildebrand grote roem heeft behaald tot op de dag van vandaag.

In 1840 trouwde Beets met Aleide van Foreest, kleindochter van Johannes van der Palm, hoogleraar in de dichtkunst en de welsprekendheid aan de universiteit van Leiden en een man die Beets met name in zijn literaire werk geïnspireerd heeft. Deze Johannes van der Palm was in de Bataafse Republiek enige tijd minister van onderwijs. In 1840 vertrok het echtpaar Beets naar Heemstede. Nicolaas had het beroep uit Heemstede aangenomen en werd door Hasebroek in het ambt bevestigd. De 'studentikoze' dichter ontwikkelde zich meer en meer tot een vrome herder. Mede daardoor nam Beets ook steeds meer afstand tot de liberaal-rationalistische richting die *De Gids* inmiddels was ingeslagen en die niet meer strookte met de evangelisch-christelijke levensbeschouwing van jonge predikanten als Beets en Hasebroek. Beets rekende af met zijn Byron-periode in een artikel uit 1840, getiteld *De zwarte tijd*. Op de achtergrond stond ook de persoonlijke verwijdering tussen Beets en Potgieter, de centrale persoon rond *De Gids*.

In zijn Heemstede-periode verkeerde Beets in toenemende mate in de kringen van het

5 Chantepie de la Saussaye, 18.

6 Ibidem, 19.

7 Remieg Aerts, 40.

8 In de buitenwereld stond deze Rederijkerskamer bekend als 'De Romantische Club'.

9 Remieg Aerts, 158, Buytendijk, 51 en Chantepie, 39..

Réveil. Zo brachten Isaïc Da Costa en Willem de Clerq meerdere malen de zomertijd door in Heemstede en kerkten bij Beets. Dat resulteerde wel in wantrouwen van de zijde van de liberale richting in de Hervormde Kerk. De pastorie in Heemstede was ook de plaats waar hij een aantal Zuid-Afrikaanse studenten ontving.

In 1854 werd Beets in Utrecht beroepen en verhuisde hij van Heemstede naar Utrecht dat gold als een prestigieuze post voor een nog jonge predikant. Hij vestigde zich in de Boothstraat no. 6 waar hij tot aan zijn dood bleef wonen. Al in 1856 overleed zijn vrouw Aleide. In 1859 hertrouwde Beets met Jacoba Elisabeth, de jongere zuster van Aleide. Uit zijn eerste huwelijk werden 9 kinderen geboren, uit zijn tweede huwelijk zes kinderen. Toen Beets al zestig jaar oud was, werd hij in 1874 benoemd tot hoogleraar aan de universiteit van Utrecht tot verrassing van hemzelf en anderen om hem heen. Van Oosterzee, zijn nieuwe collega in Utrecht, was 'verbaasd, verrast, verblijd'.¹⁰ Het gerucht ging dat Koning Willem III persoonlijk zijn invloed had aangewend om Beets te laten benoemen. De innige verbondenheid van Beets met het vorstenhuis bleek ook later uit het feit dat Beets in 1890 voorging bij de dienst op het Loo bij het overlijden van Koning Willem III.

Beets zelf zag ook wel in dat hij niet gekozen was om zijn wetenschappelijke werk maar vanwege zijn enorme levenservaring, 'mijn eigenaardig kapitaal waarmee ik in de behandeling der Kerkgeschiedenis en Zedekunde vooral woekeren moest' (Beets aan zijn vriend Hasebroek, geciteerd door Chantepie).¹¹ De titel van zijn oratie uit 1875 was – kenmerkend voor Beets - *Karakter, karakterschaarschte, karaktervorming*. Hij doceerde kerkgeschiedenis en ethiek, i.c. christelijke ethiek.¹² In het academisch jaar 1877-1878 was Beets rector van de universiteit.¹³ In 1884 was Beets te gast in Edinburgh waar hij een eredoctoraat van de universiteit ontving. Hij bleef zijn professoraat uitoefenen tot 1884. Na een lang en arbeidzaam leven overleed Beets op achtentachtigjarige leeftijd op 13 maart 1903. Op zijn kist lag een krans van het koningshuis.

Beets heeft een diepe indruk heeft gemaakt op de theologiestudenten uit Zuid-Afrika die aan Nederlandse universiteiten, in het bijzonder aan de Utrechtse Universiteit, studeerden. Hij ontving niet alleen Zuid-Afrikaanse studenten in zijn pastorie in Heemstede. Ook in zijn Utrechtse tijd ontving hij Zuid-Afrikaanse studenten bij hem thuis in de Boothstraat en woonden Zuid-Afrikaanse studenten bij hem op kamers waaronder Hendrik Vos Leibbrandt met wie Beets betrekkingen onderhield ook na diens terugkeer naar Zuid-Afrika.

BEETS EN HET BEROEP NAAR STELLENBOSCH

Tijdens zijn predikantschap in Heemstede werd Beets tot tweemaal toe, in 1852 en 1853, de post van hoogleraar aan het theologische seminarie in Stellenbosch aangeboden. Het idee om een eigen theologische kweekschool op te zetten was enkele decennia eerder geopperd. Volgens de gangbare opvatting dienden de eerste hoogleraren uit Nederland te worden beroepen. Op 3 november 1852 werd Beets samen met dr. F.C. van den Ham, predikant te Utrecht, beroepen als hoogleraar theologie aan de te starten theologiese kweekschool in Stellenbosch. In *De Nederlander* werd melding gemaakt van dit beroep. Naar aanleiding van dit beroep schreef *De Nederlander* van 28 december 1852:

'Beets laten vertrekken is schier ondenkbaar. Het gewicht der roeping wordt niet door ons miskend: gedachtig aan de belangrijkheid van de Kaapkolonie; aan de gehechtheid

10 Chantepie de la Saussaye, 244.

11 Ibidem, 243/244

12 De benoeming van Beets in 1875 was volgens De Groot (De Groot, 43) in wezen een stap terug in de vernieuwing in de theologie in Utrecht.

13 Het Rectoraat was een functie die in die periode bij toerbeurt werd verricht.

die zij voor het moederland aan den dag legt; [...]. Doch wij zouden, indien het mogelijk ware, aan onze Kaapsche vrienden twee bedenkingen willen voorleggen. [...] Of in de zorgvolle tijden, die wij te gemoet gaan (nu, vooral ook hier, de Evangeliewaarheid door de Ultramontaansche en vrijzinnige rigting bedreigd wordt) de verwijdering raadzaam is van hem die, waar zoo menigeen zwijgt, verklaard heeft dat de dierbaarste panden eener Christelijke natie op het spel staan ?'.¹⁴

Al eerder kwamen vrienden van Beets in het geweer om te trachten Beets in Nederland te houden. Zo trachtte Beets' goede vriend O.G. Heldring via politieke kanalen te bevorderen dat Beets in Nederland een professoraat aangeboden zou krijgen. Hij wendde zich in een brief gedateerd 24 december 1852 tot mevr. Groen van Prinsterer. Hij schreef:

Ik zag Beets zoo gaarne te Leiden hoogleraar. Mijn zoon en menigeen met hem ging terstond naar 's lands Universiteit. [...] Beets heeft duizendmaal meer begaafdheid als Oosterzee. En Doedes ontbreekt het geniale, dat nu in den nieuwen tijd de overwinning brengt.'¹⁵

Op nieuwjaarsdag 1853 schreef Beets naar de Synodale Commissie dat hij het beroep afwees. Beets liet in dit schrijven blijken dat hij zeer vereerd was door dit aanbod. Maar Beets gaf ook aan zwaarwegende argumenten te hebben waardoor hij zich genooddaakt zag het beroep af te wijzen.¹⁶ Deze zwaarwegende argumenten waren direct gerelateerd aan de Nederlandse kerkelijke situatie:

maar deze hield mij immer duidelijker en nadrukkelijker voor wat ik aan mijne landgenoten en aan de Vaderlandsche Kerk bovenal verschuldigd was. Zij bepaalde mij bij verplichtingen wier eischen niet minder onverbiddelijk zijn, al is het dat de kracht om daaraan te beantwoorden onevenredig is, en die uit den aard der tijden en omstandigheden zoo die zich in deze oogenblikken voor Kerk en Vaderland voordoen, een nieuw gewicht ontleenen. Het is dan ook op dezen grond dat ik gemeend heb de gewichtige roeping van de hand te moeten wijzen.

Ik bid den grooten Koning Zijner Kerk, dat het Hem behage de Kweekschool te Stellenbosch te stellen tot een gezegend middenpunt van zegen, zoo voor de Christelijke wereld als voor de heidenwereld in Zuid-Afrika [...].¹⁷

Uit erkentelijkheid droeg Beets in 1853 zijn boek '*Paulus in de Gewichtigste Oogenblikken van zijn Leven en Werkzaamheid*' op aan de Synodale Commissie die het beroep had uitgebracht. Beets schrijft: 'Aan de Synodale Commissie der Hervormde Kerk in Zuid-Afrika wordt dit boekdeel uit hoogachting en erkentelijkheid voor een vereerend blij van vertrouwen en onderscheiding opgedragen door den Schrijver'.

Ook Van den Ham wees het beroep af, onder meer vanwege de zorg voor zijn ouders. De Synodale Commissie liet het er uiteindelijk toch niet bij zitten. Op 20 september 1853 werden Beets en Van den Ham opnieuw beroepen in een schrijven van de scriba van de Synodale

14 Van Rijn, II, 200/201.

15 Ibidem, 202/203. Van Oosterzee en Doedes zijn later allebei hoogleraar aan de theologische faculteit in Utrecht geworden.

16 Odendeel (Odendaal, 191) merkt op dat Beets goed geïnformeerd was aangezien hij de beschikking had over het document *De oprigting eener theologische kweekschool in Zuid-Afrika*. Dit document gaat nadrukkelijk in op de discussies inzake de wenselijkheid van een dergelijk opleidingsinstituut. Lezing van dit document zal de animo van Beets mogelijkterwijls toch niet vergroot hebben!

17 Geciteerd door van Rijn, II, 205.

Commissie. Maar ook nu wezen Beets en Van den Ham het beroep af. Dit leidde tot enige speculatie in Zuid-Afrika over de vraag waarom de beide kandidaten tot tweemaal toe het beroep hadden afgewezen. Odendaal noemt drie mogelijke bedenkingen, de tegenstand van een aantal Afrikaanse predikanten tegen de oprichting van een theologisch kweekschool in Zuid-Afrika, het betrekkelijke academische isolement en de salariëring. Dat laatste heeft mogelijkwijs een rol bij Beets gespeeld aangezien hij in een persoonlijke brief op 6 december 1853 aan Faure schrijft: 'Gij zult wel doen het tractement wat te verhogen'.¹⁸

De situatie in kerkelijk Nederland bleef ook nu voor Beets de overwegende reden om niet in te gaan op het beroep.¹⁹ In een brief aan Van den Ham meldde Beets dat de tweede afwijzing hem overigens minder moeite kostte omdat hij al eerder zijn besluit had genomen. De afwijzing van Beets is waarschijnlijk ook beïnvloed door de vele brieven en petitie's die Beets bereikten waarin hem dringend verzocht werd om in Nederland te blijven. Met name de kringen van het Reveil drongen aan op zijn aanwezigheid in Nederland om mee te werken aan dringend noodzakelijk geachte hervormingen binnen de Nederlands Hervormde Kerk. Beets werd gezien als een centrale persoon in de kerkelijke strijd tegen de vrijzinnigheid. Naar aanleiding van het tweede beroep uit Stellenbosch schreef Beets' goede vriend Hasebroek aan Beets dat hij de suggestie had gedaan aan een hoogleraar die kennelijk hoog in de universiteit van Leiden kontakten had:

Men moest Beets (zeide ik [Hasebroek, HvR]) een leerstoel geven [...]. Ik dank u (zeide de Prof.) voor dit denkbeeld, dat mij suggereert. Ik wil het aan mijn vriend van Ewijk, Curator der Leydsche Akademie, mededeelen, die mede zeer met Beets op heeft. Wie weet?'.²⁰

Hasebroek was niet bepaald optimistisch over het slagen van de Kaapse kerk om een gekwalificeerde hoogleraar in Nederland aan te trekken.

Had nu de Kaap maar anderen in uwieder plaats! Maar ik weet niet, waar zij ze vinden zullen. Die deugen zullen niet willen, en die willen deugen over 't algemeen niet.²¹

'De zaak Beets' speelde tot in het parlement. Ook hier werd weer gesproken over de wenselijkheid om Beets een professoraat aan te bieden en hem zo te binden aan Nederland. In de vergadering van 1 december 1853 drong het lid van de Tweede Kamer Van der Bruggen aan op het verruimen van het aantal professoraten in Utrecht aan de theologische faculteit van drie naar vier 'omdat daardoor de gelegenheid zou bestaan, om een man voor ons vaderland te behouden, dien wij allen hoogachten als dichter en letterkundige en welken Nederland

18 Odendaal, 192.

19 In het gedicht 'Aan Nederland' gepubliceerd in 1874 refereert Beets aan het beroep uit Stellenbosch:

'k Heb steeds dit woord geslaakt,
Ik heb mijn kroost geleerd:
Dat die zijn Vaderland niet eert,
Zich zelf te schande maakt.

Ik heb van 's werelds end,
Van 't lieflijkst zuideroord,
Een lokstem: "Kom tot ons"! gehoord;
Maar de ooren afgewend.

Zoude ik mijn kracht, mijn vlijt,
Mijn lied, mijn luit (mijn lust)
Gaan brengen aan een vreemde kust?
Neen, zij zijn U gewijd.

20 Van Rijn, 204.

21 Geciteerd door van Rijn, 204.

anders gevaar loopt te verliezen'. Een collega-parlements lid, Schimmelpenninck van der Oye, benadrukte in zijn bijdrage ook de noodzaak om Beets aan Nederland te binden: "En voorwaar, ik ben wel onpartijdig als ik dit zeg. Want die man volgt een richting die geenszins de mijne is. Zijn naam is genoemd. Het is dominé Beets, een man in zijn vak uitmuntend, een man in zijn vak wel een sommitéit, en dan acht ik het, welke richting hij ook moge volgen, wenschelijk dat zulk een man voor het Vaderland behouden blijve".²²

De Synodale Commissie had ook de tweede keer serieus gerekend met een afwijzing. Zij vroeg Beets nu ook vertrouwelijk te sonderen bij een aantal personen of die bereid zouden zijn het professoraat in Stellenbosch te accepteren. De personen die genoemd werden, waaronder Van Oosterzee, Barger en van Toorenenbergen, waren voornamelijk mannen van het Réveil. Blijkbaar meende de Commissie in die kringen de geschikte kandidaten te vinden. De Commissie heeft deze weg bewandeld aangezien men bang was dat teveel afwijzingen schadelijk zouden kunnen zijn voor het 'imago' van de toekomstige kweekschool. Het idee van een eigen kweekschool werd per slot van rekening bepaald niet door alle betrokkenen in Zuid-Afrika gesteund. Eén van de meest uitgesproken tegenstanders was dr. A.N.E. Changuion die in een aantal ingezonden brieven in *De Zuid-Afrikaan* zijn bezwaren uiteen zette. Hij schreef in brief no. 7: 'Geloof het dan vrij, gij voorstanders der Theologische Kweekschool, gij zoudt te Stellenbosch bekrompen theologanten, halfverlichte menschen, en maar half beschaafde leden der zamenleving maken; en uit deze in drierlei opzigt onvoltooide voorwerpen zou voortaan uw geestelijke stand bestaan'.²³ Alle kandidaten die door Beets gepolst werden, lieten weten een officieel beroep af te zullen wijzen, hetgeen de Synodale Commissie deed verzuchten: 'Het schijnt des Heeren weg niet te wezen dat het Kaapsch Seminarium vooral nog met leraars uit Nederland bezet worden'.²⁴ Dat gold overigens niet alleen de leraren voor de kweekschool. De zogenaamde 'Koninklijke weg', de rekrutering van predikanten uit Nederland, had ook heel weinig resultaat gehad. De gekwalificeerde predikanten bleven blijkbaar liever in Nederland.

Toen alle pogingen vruchteloos leken te zijn om het professoraat te laten vervullen door iemand uit Nederland, besloot de Synode op instigatie van Andrew Murray uiteindelijk om onder de eigen mensen in de Kaap te werven. Dat was een observatie die Andrew Murray ook deed toen hij in 1855 in Nederland was voor een kort bezoek en aan zijn broer John schreef:

'Gij zult reeds vernomen hebben dat onze beroepen van hoogleraren voor de Theologische Kweekschool mislukt zijn. Het heeft mij verwonderd verschillende personen in Duitsland (KRAFT, e.a.) nadruk te horen leggen op de behoefte aan een Seminarium aan de Kaap en tevens te ontdekken hoe weinig bezwaar sommige vrienden alhier (en vooral VAN HOOGSTRATEN) erin zien, dat twee van onze Kaapse predikanten tot professoren gekozen werden'.²⁵

Andrew vroeg zijn broer John een eventueel beroep ook aan te nemen en stelde hem gerust met een interessante persoonlijke inkijk in de stand van de (theologische) wetenschap in Nederland: 'Na een kijkje te hebben geworpen op de wetenschap alhier, ben ik overtuigd dat gij het gemakkelijk zult vinden, het oude weer een beetje op te knappen'.²⁶ Uiteindelijk werden John Murray en Nicolaas Hofmeyr bereid gevonden om leiding te geven aan het seminarie. Hiermee werden twee Utrechtse alumni beroepen zodat de Utrechtse theologie voet aan de academisch wal zette aan de Kaap.

22 Ibidem, 209

23 A.N.E. Changuion, *Bezwaren tegen het oprigten eener Theologische Kweekschool in deze Volksplanting, Eene reeks van brieven oorspronkelijk geplaatst in de 'Zuid-Afrikaan' (Kaapstad 1853)* 33.

24 Geciteerd door Odendaal, 195.

25 Du Plessis, 174.

26 Ibidem, 174.

WAAROM BEETS?

In dit deel van mijn bijdrage wil ik reconstrueren welke Beets men eigenlijk op het oog had. Wat waren de theologische inzichten die de mensen in Zuid-Afrika er toe brachten om alles op alles te zetten om Beets naar Stellenbosch te krijgen?

In 1816 werd het Algemeen Reglement van de Nederlandsche Hervormde Kerk vastgesteld door de koning, de soeverein. Ondanks bezwaren van o.a. de classis Amsterdam werd de uitvoerende macht gecentraliseerd bij een kleine synode. Per slot van rekening, 'het Synode wordt thans niet opgeroepen om leerstellige geschillen te beslissen, maar om de Kerk te besturen' (uit het antwoord van de commissaris-generaal op het bezwaar van de classis Amsterdam op het concept Algemeen Reglement)²⁷. Het ging de opstellers om een strak, bijna modern en piramidaal gestructureerde organisatie die zich niet bezig zou moeten houden met de geloofsbeleving.²⁸ Door de inhoud van het geloof zo veel mogelijk buiten het reglement te houden, hoopten de opstellers van het reglement de verschillende geloofsrichtingen op basis van redelijkheid bijeen te houden.

De geest van de Verlichting was inmiddels doorgedrongen in de theologie. De wetenschappelijke beoefening van de theologie aan het begin van de negentiende eeuw aan de universiteiten in Nederland werd gekenmerkt door een strijd tussen rede en geloof.²⁹ De dominante stroming aan het begin van de negentiende eeuw was die van het *Supranaturalisme*, een poging om het geloof te verzoenen met de ratio. Men wilde noch de openbaring, noch de ratio laten varen. Het gevolg was een theologisch systeem dat gekenmerkt werd door een zekere oppervlakkigheid die gepaard ging met een vorm van min of meer orthodoxe zelfgenoegzaamheid. Men geloofde in verdraagzaamheid en keerde zich af van een scherpe polemiëk.

Deze supranaturalistische theologie riep echter weerstand op. Allereerst was er in 1834 de Afscheiding. De twee personen die daarbij lijnrecht tegenover elkaar stonden, waren Hendrik de Cock en Hofstede de Groot. Hofstede de Groot was hoogleraar in Groningen en 'founding father' van de Groninger school. Volgens Rasker werd deze school gekenmerkt door een historisch bewustzijn en continuïteit met een traditie van mensen als Thomas à Kempis en Erasmus, door een nadruk op het gemoedsleven van de christen en de opvoedingsgedachte – God als de ultieme opvoeder. Hendrik de Cock, predikant te Ulrum, was één van de heftigste bestrijders van de Groninger School. Immers, in zijn ogen had deze school de Gereformeerde leer losgelaten. In 1834 is onder leiding van De Cock de Afscheiding van 'de Valsche Kerk' een feit. Overigens spelen er in de Afscheiding ook andere factoren een rol zoals het verzet van 'de kleine man' tegen een hiërarchisch kerkbestel dat lokale kerkbesturen monddood maakte.

Naast - maar ook verbonden met - de Afscheiding was er een andere beweging in hervormd Nederland die veel invloed had binnen de Hervormde Kerk, het Réveil. Aan het begin van de negentiende eeuw vonden er in Europa her en der geestelijke opwekkingsbewegingen plaats, zo ook in Nederland. Deze beweging werd ook in Nederland gekenmerkt door een protest tegen de geest van de Verlichting en het rationalisme. Het was in wezen een romantische beweging. Men wilde terug naar de klassieke belijdenis. Men legde sterk de nadruk op de persoonlijke religieuze ervaring. In dit opzicht betrof het een beweging die voortging op het pad van de Nadere Reformatie uit de zeventiende en achttiende eeuw met de beklemtoning van piëtisme en mystiek. Het Réveil was een beweging die voornamelijk gesitueerd was in de betere kringen.

27 Geciteerd in Rasker, blz. 30.

28 Ruiters en Smulders, 47.

29 Zie de Groot en de Jong, *Vier eeuwen theologie*, en A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795*.

Er waren eigenlijk twee belangrijke kernen: Amsterdam met Bilderdijk en Da Costa en Den Haag met Groen van Prinsterer. De beide voornaamste kernen van het Réveil kwamen steeds meer tegenover elkaar te staan. Toen in 1842 onder leiding van Groen het Adres van de zeven Haagse heren werd ingediend bij de Synode waarin gevraagd werd om een openlijke veroordeling van de Groninger theologie als strijdig met de belijdenisgeschriften, deed Da Costa niet mee. Da Costa was eigenlijk niet geïnteresseerd in de formulieren als gestolde belijdenis: 'toen belijdenis tot formulier werd, was juist dit een aanvang van de levensloosheid, die later het algemeen verval heeft doen geboren worden....'³⁰ Beets nam in deze kerkelijke en theologische context telkens een eigen positie in met een – kenmerkend voor de Utrechtse theologische traditie - afkeer van polemieken en scherpe tegenstellingen. Beets was ook fel gekant tegen pogingen die er door vertegenwoordigers van de Afscheiding en het Réveil werden ondernomen om te komen tot een eigen opleiding in het Christelijk Gereformeerd Seminarie in Amsterdam als antwoord op de gevestigde universitaire opleidingen in Utrecht, Leiden en Groningen die bedreigd werden door moderne denkers als de theoloog Scholten in Leiden en de filosoof Opzoomer in Utrecht.³¹ Chantepie zegt over Beets:

Noch het supranaturalistisch conservatisme van van der Palm, noch de dogmatische stoerheid der kerkelijke belijdenis, noch de methodistische warmte die uit Engeland en in het Réveil hem had aangegrepen: geen dezer levensmachten had hij geheel verzaakt. Maar hij was zichzelf gebleven. [...] Beets was in den grond niet de dogmatische geest noch de methodistische ijveraar... ' [...] In de *Stichtelijke uren* is Beets wat hij op den duur zal blijven: bovenal bijbelsch prediker'.³²

Stichtelijke Uren is de bundel van de preken van Beets die een grote populariteit kende, niet alleen in de kringen van het Réveil maar ook daarbuiten. Bank en Van Buuren typeren *Stichtelijke Uren* als 'een pastorale expressie van burgerlijk piëtisme en huiselijke vroomheid'.³³ Men heeft gedurende een aantal jaren samengewerkt in het verband van de *Christelijke Vrienden* (1845-1854). De benaming *Christelijke Vrienden* was overigens van Beets afkomstig. Toch ontwikkelde zich in deze groep de tweespalt tussen het 'juridisch confessionalisme' vertegenwoordigd door Groen van Prinsterer en een groep onder leiding van Da Costa die de weg van de confessie zonder formulierdwang centraal stelde. Een goede vriend van Beets, O.G. Heldring, voelde zich met name bij deze laatste richting thuis.

Een deel van predikanten dat zich verbonden voelde met *Christelijke Vrienden*, ging zich nu ook organiseren. Dit mondde uiteindelijk uit in de *Vereeniging van Nederlandsche Leraars der Hervormde Kerk* die zich tot doel stelde 'de behartiging van kerkelijke en Christelijke nationale belangen'. Onder voorzitterschap van Beets besloot men een besloten broederkring te worden. Eén van de belangrijkste leden van deze broederkring was Daniël Chantepie de la Saussaye, hervormd predikant, aanhanger van de ethisch-irenische theologie en in 1872 benoemd tot opvolger van Hofstede de Groot in Groningen. Er werd besloten een tijdschrift op te zetten onder de titel *Ernst en Vrede*. De titel *Ernst en Vrede* was door Beets zelf bedacht. Hij werd ook gezien als de spil van de broederkring. Het tijdschrift zelf was in hoge mate het werk van Chantepie de la Saussaye. De broederkring is begonnen als een reactie op het juridisch confessionalisme van met name Groen. Het zette zich sterk af tegen het betitelen van de Hervormde kerk en haar geestelijke leiders, i.c. de predikanten, als 'ontrouwen'. Met name Beets was zeer verbolgen over het feit dat hiermee een grote groep betrokken leden van de kerk in de kou werd gezet. Hij sprak in dit

30 Brief van Da Costa aan Groen, geciteerd door Kluit, 437.

31 Zie Hartogh, 1939.

32 Chantepie, 110.

33 Bank en van Buuren, 330.

verband in een brief uit 1852 aan Da Costa over het 'tergend, tartend, verbitterd en verbitterend geschrijf' van Groen in *De Nederlander*: 'Men slaat geen acht op de dispositie bij de gemeente, men kent daar slechts ontrouwe leeraars en onze vrienden, maar de gemeente in haar goed en kwaad en de vele nuances die zich bij haar voordoen, niet'.³⁴ Deze controverse met Groen kwam al duidelijk naar voren in een brief van Beets aan Groen uit 1848 waarin hij het voorzitterschap van een vergadering van predikanten en leken over de toestand in de Hervormde Kerk afwees. Beets bevestigde in deze brief nogmaals wat hij eerder had uitgesproken: 'dat ik, en zulks om des Koninkrijks Gods wil, stellig ben tegen al wat in de Kerk in dezen tegenwoordigen tijd een crisis zou provoceeren of verhaasten'.³⁵ Dit citaat is Beets ten voeten uit. Partij kiezen in termen van partij-politieke keuzes maken was hem een gruwel en telkens als dit dreigde, trok Beets zich nadrukkelijk terug. Afscheiding - maar ook slechts het dreigen hiermee - van de moederkerk, de Nederlandse Hervormde Kerk, was voor Beets ondenkbaar. Voor Beets stond centraal 'eene wezenlijke behoefte aan ERNST en een oprechte zucht tot VREDE bij christenen van alle partijen'. Maar toen bleek dat er ook een tweestrijd zou kunnen ontstaan binnen de broederkring, was Beets duidelijk. In 1858 bedankte Beets in een brief aan de leden van *Ernst en Vrede* als lid. Hij benadrukt 'de uitdrukking van den wensch, dat het Gezelschap den van hem afkomstigen naam van Ernst en Vrede, - immers op den weg dien hij vermoedt dat het weldra zal inslaan, - met een anderen moge verwisselen'.³⁶ Uiteindelijk bleef Beets lid van de kring maar de kring was toen al over haar hoogtepunt heen en zou weldra ophouden te bestaan.

Broeyer ziet *Ernst en Vrede* als één van de belangrijkste tijdschriften rond het midden van de negentiende eeuw.³⁷ Het tijdschrift is vooral het platform voor de ethisch-irenische beweging, een theologische beweging die er naar streefde de verdeeldheid in de Nederlands Hervormde Kerk te overkomen door het ethische beginsel. Het was voornamelijk de predikant en theoloog Daniël Chantepie de la Saussaye die het ethisch beginsel enerzijds verdedigde tegenover de moderne theologie van Scholten maar anderzijds ook tegenover de rechtzinnige richting

THEOLOGIE IN UTRECHT

De faculteit theologie was veruit de grootste faculteit van de Utrechtse universiteit. Er studeerden ongeveer 100 studenten aan deze faculteit. Zij was belangrijk vanwege het opleiden van predikanten in de hervormde Kerk. Het Organiek Besluit van 1815 waarin de universitaire structuur aan het begin van de negentiende eeuw werd vastgelegd, sprak over een faculteit godgeleerdheid 'tot vorming der kweekelingen voor den hervormden godsdienst'. Lange tijd had de theologische faculteit drie hoogleraren. In de periode 1845-1877 kende de faculteit de volgende hoogleraren. H.J. Royaards was hoogleraar van 1826 tot 1854. Hij werd opgevolgd door B. ter Haar (hoogl. 1854-1874). H. Bouman was hoogleraar van 1823 tot 1859. Hij werd opgevolgd door J.I. Doedes (hoogl. 1859-1888). En dan was er H.E. Vinke die hoogleraar was van 1836 tot 1862 en opgevolgd werd door J.J. van Oosterzee (1863-1882). Pas in 1877 kreeg de faculteit een vierde hoogleraar in de persoon van J.J.P. Valetton Jr. (hoogl. 1877-1912).

De theologie in Utrecht laveerde tussen de Groningse theologie en de moderne theologie in. Aanvankelijk volgde men het spoor van het kalme, behoudend supranaturalistisch denken. Bouman, Royaards, en Vinke (1836-1862) stonden in deze traditie. Men koos een traditioneel-

34 Chantepie, 126.

35 Honders, 67.

36 Honders, 198.

37 Broeyer F.G.M., 'Theologische en kerkelijke pluriformiteit weerspiegeld in tijdschriften. De jaren vijftig van de negentiende eeuw.' in: *Anderhalve eeuw protestantse periodieke pers*. Speciaal nummer van *Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1807* (1999) 12-50

orthodoxe middenpositie in het wetenschappelijk theologisch krachtenveld in Nederland. Verdraagzaamheid werd gezien als een groot goed in theologie. Rond het midden van de negentiende eeuw ontwikkelde zich de Utrechtse apologetische school die trachtte het supranaturalistisch denken te vernieuwen door de openbaringstheologie te verbinden met historische kritiek. Doedes en Van Oosterzee vormden de grondleggers van dit denken. Juist door gebruik te maken van de historische kritiek dacht men de Groningse humanistisch geïnspireerde gevoelstheologie en de Leidse modern-kritische theologie te kunnen weerleggen. In de woorden van Van Oosterzee: 'Een zuiver historisch onderzoek naar de geloofwaardigheid der evangelische geschiedenis beslist alles'.³⁸ Daarmee formuleerden Doedes en Van Oosterzee eigenlijk een min of meer moderne variant op het aloude supranaturalisme.

Naast deze apologetische school, was er in Utrecht ook veel steun voor de ethisch-irenische theologie. Het ethisch beginsel ging uit van het innerlijk van de mens die op God vertrouwdde. En daarom hoefde men ook niet beducht te zijn voor inzichten uit de historische kritiek. De ethisch-irenische theologie is met name door D. Chantepie de la Saussaye systematisch uitgewerkt. De Utrechtse theologie werd pas later, met name na de komst van Valeton in 1877, explicieter gedomineerd door deze ethisch-irenische theologie.

Het merendeel van de Zuid-Afrikaanse studenten kwam dus in een periode naar Utrecht waarin de oude garde van de traditionele orthodoxie langzamerhand werd afgelost door een jongere generatie voor wie historische kritiek niet langer taboe was maar die tegelijkertijd diep geworteld was in de Hervormde Kerk, de ongedeelde volkskerk. Doedes en Van Oosterzee waren actieve leden van *Ernst en Vrede* hoewel beiden minder uitgesproken de ethisch-irenische theologie aanhingen.

Niet alleen binnen de Utrechtse universiteit was de theologische faculteit de grootste, ook in vergelijking met de zusterfaculteiten was de Utrechtse faculteit veruit de grootste. In het midden van de negentiende eeuw ging de helft van de theologiestudenten naar Utrecht. Een belangrijke reden voor veel studenten om naar Utrecht te komen was het feit dat Utrecht letterlijk en figuurlijk, geografisch en theologisch, in het midden lag. Utrecht was ook altijd innig verbonden met de Nederlandse Hervormde Kerk, de Volkskerk van de Nederland. Maar juist in Utrecht was ook de invloed van het Réveil te merken. Deze invloed deed zich vooral gelden in het theologisch studentengezelschap *Secor Dabar*. *Secor Dabar* (Gedenk het Woord) werd in 1844 opgericht door theologiestudenten als N.H. de Graaf, H.C.G. Schijvliet en J.C. van Toorenenbergen. Spottend werd *Secor Dabar* ook wel de 'chocoladeclub' genoemd omdat men – in tegenstelling tot wat bij andere studenten gebruikelijk was – het drinken beperkte tot het drinken van chocolademelk. Aangezien het gebed een centrale rol speelde in de zondagavondbijeenkomsten werd *Secor Dabar* ook de 'bidclub' genoemd.

Ook de Zuid-Afrikaanse studenten hebben deze invloed van het Réveil nadrukkelijk ervaren. Zo werden ook de broers John en Andrew Murray lid van *Secor Dabar*. In het verlengde van *Secor Dabar* werd op 27 april 1846 het Utrechtsch Studenten-Zendinggenootschap *Eltheto Hè Basileia Sou* (Uw Koninkrijk kome) opgericht. Andrew Murray speelde daarbij een centrale rol. Niet zonder reden ziet Woudenberg Andrew Murray als de geestelijk vader van *Eltheto* die dit ook jarenlang is gebleven door middel van correspondentie met leden van *Eltheto* en latere bezoeken aan Nederland.³⁹ Maar ook andere 'Kapenaren' waren zeer actieve leden van *Eltheto*. Woudenberg wijst erop dat met name in de vroege periode van *Eltheto*, waarin Andrew en John Murray een actieve rol speelde, het piëtistisch-mystieke element een kenmerkende trek was van het gezelschap. Toen Nico de Graaf in 1884 terugkeek op de geschiedenis van *Eltheto* verwees

38 Rasker, 135.

39 J.A. Woudenberg, *Uw Koninkrijk kome: Het Utrechtsch Studenten-Zendinggenootschap Eltheto Hè Basileia Sou (1846-1908)* (Zoetermeer 1994).

hij naar de plechtige en bijna mystieke bijeenkomst waarin het afscheid van John en Andrew Murray in een kleine gemeenschap gevierd werd met een avondsmaaltafeling.

John en Andrew Murray hadden in de zomer van 1845 bij een lezing van de Réveil-man Abraham Capadose in Utrecht kennisgemaakt met De Graaf en Van Toorenenbergen. De Graaf, theologiestudent en latere vriend van John en Andrew, verhaalt hoe hij hen ontmoette:

“t Was kermis in Utrecht, dus vervelend druk. [...] Dr. Capadose zou een lezing houden ten huize van Mevrouw van TWijll van Serooskerken, aan 't einde van de nieuwe gracht bij 't plantsoen. Uit de Boothstraat ging ik ook derwaarts. Op 't Janskerkhof gekomen stapten daar twee jongelingen in ietwat vreemde kleeding. Hoe gunstig was hun gelaat, hoe eenvoudig hun gang. Zouden die twee jonge vreemdelingen Utrecht bezoeken als kermisgasten? Wel, dat zou jammer zijn. Maar neen, zij stapten vooruit, [...] en waarlijk tot het einde, en waarlijk het huis in, dat ook het doel mijner wandeling was.”⁴⁰

Du Plessis merkt op dat Andrew en John opgelucht waren dat zij al snel christelijke geestverwanten ontmoetten in Utrecht. Want, aldus Plessis:

‘De toenmalige godsdienstige toestand van Holland was betreurenswaardig. Een golf van rationalisme, uit Duitsland gevloeid, was over het land gestroomd. De universiteiten, of zoals zij toen heetten de akademiën, waren doortrokken van een vrijzinnig geest, en die geest werd door de Staat, die verzoenend optrad tusschen uiteenlopende meningen, eerder bevorderd dan beteugeld. De kansels waren gevuld door mannen die voor het meerdere deel de evangeliese leer hadden verworpen.’⁴¹

Andrew liet zijn vader in brieven weten dat hij nogal teleurgesteld was in de hoogleraren theologie in Utrecht: Bouman,⁴² Royaards en Vinke. Het was Royaards die volgens Du Plessis aan John Murray de raad gaf ‘zich niet teveel door het Sechor Dabar genootschap te laten beïnvloeden, om also minder aan het gevaar van dweperij bloottestaan’⁴³. Hun theologie rook naar lange Goudse pijpen’, aldus een typering van één van de studenten, Van Gheel Gildemeester.

Het is met name *Secor Dabar* en in het verlengde daarvan *Eltheto* dat een grote aantrekkingskracht uitoefende op de Zuid-Afrikaanse studenten in Utrecht. Ook hier speelde Beets een centrale rol. Hij was binnen *Eltheto* een geziene persoon, zeker in de latere fase van *Eltheto*. Beets’ *Des Christens schuld aan den Heiden* uit 1848 en vooral zijn *Stichtelijke Uren* werden intensief besproken in *Eltheto*-kringen. De ‘officiële’ Utrechtse theologie en haar verkondigers aan de faculteit theologie konden rekenen op minder waardering. Veel meer dan deze, op supranaturalistische leest geschoeide, theologie zoals die gedoceerd werd in de periode 1845-1955 in Utrecht, appelleerde *Secor Dabar* en in het verlengde van dit gezelschap *Eltheto* aan het persoonlijk-religieuze gevoelsleven van de Zuid-Afrikaanse studenten in Utrecht.

DAAROM BEETS

En hier ligt naar mijn stellige overtuiging ook de reden waarom de Synode Commissie een beroep uitbracht op Beets. Beets, een bijbels prediker, kind van het Réveil en de Nadere Reformatie,

40 Du Plessis, 62.

41 Ibidem, 63.

42 Bouman stond vooral bekend om zijn deftige gebruik van een ‘Ciceroniaanse Latyn’ dat zover ging dat Bouman als volgt in het Latijn om een sigaar vroeg: *da mihi plantam narcoticam in formam cylindricam reductam*. In: S.P. Engelbrecht, *Thomas François Burgers: 'n lewenskets* (Pretoria/Kaapstad 1933) 14

43 Du Plessis, 68.

dichter van het bevindelijk gedicht⁴⁴ maar gehecht aan een ongedeelde hervormde kerk en wars van afscheiding en twist, Beets die in zijn theologisch denken en doen als motto had *Ernst en Vrede*, was de gedroomde kandidaat-hoogleraar voor de prille theologiese kweekschool. Toen Changuion schreef: 'Immers is het blijkbaar, door het uitgebragte beroep op de HH. Beets en Van den Ham, dat de Kweekschool bestemd was om eene Leerschool der Orthodoxie te worde' had hij oog voor slechts een deel van het gedachtegoed van Beets.⁴⁵ In repliek op Changuion sprak Hofmeyr over 'twee soorten van orthodoxie – eene doode orthodoxie met het verstand, en eene levende met hoofd en hart' en gaf daarmee een betere karakterisering van Beets.⁴⁶ In 1884 was Hofmeyr terug in Nederland. Op deze rondreis ontmoette hij ook Hasebroek. Met een zweem van nostalgie schreef Hasebroek naar Hofmeyr:

En toch ademt in beiden [Andrew Murray en Nicolaas Hofmeyr, HvR] dezelfde geest van innige warme vroomheid. Is die trek eene gave van uw Afrikaansche zon? Hoe het zij, bewaart gijlieden die gave, die ook bij ons was in de dagen van 't Reveil [de opwekking], die gij gekend hebt, maar die wij u nu met heilige jaloerschheid – niet misgunnen, maar toch benijden.⁴⁷

De Zuid-Afrikaanse theoloog A. Olivier citeert de theoloog Du Plessis (1868-1935) voor wie het duidelijk was dat "de geest ... die op onze Theologiese kweekschool te Stellenbosch heerst, de

44 In één van zijn bekendste gedichten dichtte Beets:

De moerbeitoppen ruischten
God ging voorbij
Neen, niet voorbij, hij toefde
Hij wist wat ik behoefde,
En sprak tot mij

Sprak tot mij in de stille,
De stille nacht
Gedachten, die mij kwelden,
Vervolgden en onstelden,
Verdreef hij zacht.

Hij liet zijn vrede dalen
Op ziel en zin;
'k Voelde in zijn' vaderarmen
Mij koestren en beschermen,
En sluimerde in.

De morgen, die mij wekte
Begroette ik blij.
Ik had zo zacht geslapen,
En Gij, mijn Schild en Wapen,
Wart nog nabij

45 Bezwaren, 35.

46 Hofmeyr in Bezwaren tegen bezwaren, 63.

47 Kestell, 186.

geest is van het Reveil en de Utrechtse Hoogeschool.”⁴⁸ Maar deze Reveil-geest van de ‘Utrechtse Hoogeschool’ was in hoge mate de geest van Nicolaas Beets. Dat de theologiese kweekschool zich in zijn verdere theologische ontwikkeling meer ging richten op het Kuyperiaanse gereformeerde gedachtegoed – en de Utrechtse universiteit daarbij inruilde voor de Vrije Universiteit als haar Alma Mater - zal Beets zonder enige twijfel zeer verdriet hebben.

REFERENTIES

- Aerts, Remieg, 1997. *De Letterheren; Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De gids*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Anonymus, 1954. *Suid-Afrikaners in Utrecht (1762-1954) (Utrecht 1954)*.
- Bank, Jan en Maarten van Buuren, 2000. *1900 Hoogtij van burgerlijke cultuur*. Den Haag : SDU.
- Broeyer F.G.M., 1999. *Theologische en kerkelijke pluriformiteit weerspiegeld in tijdschriften. De jaren vijftig van de negentiende eeuw.* in: *Anderhalve eeuw protestantse periodieke pers. Speciaal nummer van Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800* 7 pp. 12-50.
- Buytendijk, S.H., 1911. *Bladen uit mijn levensboek*. Nijkerk: Callenbach.
- Changuion, A.N.E., 1853. *Bezwaren tegen het oprigten eener Theologische Kweekschool in deze Volksplanting; Eene reeks van brieven oorspronkelijk geplaatst in de “Zuid-Afrikaan”*. Kaapstad: W.F. van der Vliet & N.H. Marais.
- Chantepie de la Saussaye, P.D., 1904. *Nicolaas Beets, zijn leven*. Haarlem: De Erven F. Bohn.
- Du Plessis, J., 1920. *Het leven van Andrew Murray*. Kaapstad: Zuid-Afrikaanse Bijbel Vereniging 1920.
- Engelbrecht, S.P., 1933. *Thomas François Burgers: 'n lewenskets*. Pretoria/Kaapstad: De Bussy/Dusseau.
- Groot, Aart de en Otto J. de Jong (red.), 2001. *Vier Eeuwen Theologie in Utrecht; Bijdragen tot de Geschiedenis van de Theologische Faculteit aan de Universiteit Utrecht*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Hartogh, G.M., 1939. *Het Christelijk Gereformeerd Seminarie te Amsterdam : een poging tot openbaring der Hervormde of Gereformeerde gezindheid (1850-1852)*. Delft: Meinema.
- Hofmeyr, N.J., J.H. Neethling en J.M. Brink, 1854. *Bezwaren tegen bezwaren of Dr A.N.E. Changuion weerlegd. Serie van brieven in het licht gezonden door ds. N.J. Hofmeyr, ds. J.H. Neethling en J.M. Brink benevens een bijvoegsel*. Kaapstad & Utrecht: Kemink.
- Honders, A.C., 1963. *Doen en laten in Ernst en Vrede: notities over een broederkring en een tijdschrift*. 's-Gravenhage: Boekencentrum.
- Kestell, J.D., 1911. *Het leven van professor N.J. Hofmeyer*. Kaapstad: Hollandsch-Afrikaansche Uitgeversmaatschaap, v/h Jacques Dusseau & Co.
- Kluit, M.E., 1970. *Het protestantse Réveil in Nederland en daarbuiten 1815-1865*. Amsterdam: Paris.
- Odendaal, B.J., 1957. *Die kerklike betrekkinge tussen Suid-Afrika en Nederland (1652-1952) : veral met betrekking tot die Ned. Geref. Kerk*. Franeker: T. Wever.
- Olivier, A.J., n.d. *Die lewe en werk van Johannes Du Plessis: 'n Kort oorsig*. www.academic.sun.ac.za/tsv/.
- Rasker, A.J., 1974. *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795 : haar geschiedenis en theologie in de negentiende en twintigste eeuw*. Kampen: Kok.
- Rijn, G. van, 1910. *Nicolaas Beets*. Amsterdam: J.M. Bredée.
- Rinsum, H.J. van, 2006. *Sol iustitiae aan de Kaap: een geschiedenis van de Universiteit Utrecht en Zuid-Afrika*. Hilversum: Verloren.
- Ruiter, Frans en Wilbert Smulders, 1996. *Literatuur en moderniteit in Nederland 1840-1990*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Woudenberg, J.A., 1994. *Uw Koninkrijk kome: Het Utrechtsch Studenten-Zendinggezelschap Eltheto Hè Basileia Sou (1846-1908)*. Zoetermeer: Boekencentrum.

48 Olivier, 2006.

TREFWOORDE

Nicolaas Beets
Teologische Kweekschool
Utrecht
Secor Dabar
Etiese Teologie

KEY WORDS

Nicolaas Beets
Theological Seminary
Utrecht
Secor Dabar
Ethical Theology

Van Rinsum, Henk
h.j.vanrinsum@uu.nl

Faculteit Sociale Wetenschappen, Studiegroep Geschiedenis en Theorie van de Sociale Wetenschappen
Utrechtse School voor Bestuur en Organisatie